

ԿՐԹԱՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿՅԱՆՔԸ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ

ԵՐԵՎԱՆ
2018

ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ
ՆՅՈՒԹԵՐ

ԿՐԹԱՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ
ԿՅԱՆՔԸ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԱՌԱՋԻՆ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ

ԵՐԵՎԱՆ
2018

ՀԱՄԱՁԱՅԻՆ
ՀԱՅ ԿՐԹԱՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ
ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆԻ
ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

« ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ

ԿՐԹԱՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿՅՂՆՔԸ

ՀԱՅՎԱՏԱՆԻ
ԱՌԱՋԻՆ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ

ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԻ
ՆՅՈՒԹԵՐ

ՄԱՅԻՍ 15-16 / 2018 / ԵՐԵՎԱՆ

ԵՐԵՎԱՆ
2018

ՀՏԴ 94(479.25):008:06

ԳՄԴ 63.3(5Հ)+72

Կ 839

Կազմողներ՝ Նարե Միքայելյան
Մարի Մերտխանեան

Խմբագիր՝ Հայարվի Խաչատրյան

Ժողովածուն հրատարակվում է «Կրթամշակութային կյանքը առաջին հանրապետության տարիներին» գիտա-ժողովի ծրագրային հանձնախմբի կազմի երաշխավորությամբ՝

Արամ Սիմոնյան
Աշոտ Մելքոնյան
Արմեն Բլոտ Մուրաֆյան
Անահիտ Տեր-Մինասյան
Կարեն Խաչատրյան
Մենուա Սողոմոնյան
Միեր Հովհաննիսյան
Գուրգեն Վարդանյան

Կազմկոմիտե՝

Միեր Հովհաննիսյան
Վիգեն Թիֆէնքճեան
Նարե Միքայելյան
Հակոբ Մուրադյան
Նարինե Նուշերվանյան
Ռոբերտ Սուքիասյան
Ալեսիս Ափոշեան

Կ 839 Կրթամշակութային կյանքը առաջին հանրապետության տարիներին: Գիտաժողովի նյութեր: 2018թ. մայիս 15-16.- Եր.: Համազգային հայ կրթական և մշակութային միություն, 2018. -276 էջ:

Ժողովածուն ներառում է Համազգային հայ կրթական և մշակութային միության, Երևանի պետական համալսարանի և ՀՀ ԳԱԱ նախաձեռնությամբ 2018թ. մայիս 15-16-ին տեղի ունեցած «Կրթամշակութային կյանքը առաջին հանրապետության տարիներին» գիտա-ժողովի նյութերը: Ժողովածուն օգտակար է և ուսանելի մշակույթի գործիչների, պատմաբանների և նրանց համար, ովքեր հետաքրքրված կլինեն Հայաստանի առաջին հանրապետության կրթամշակութային անցուդարձով:

ՀՏԴ 94(479.25):008:06
ԳՄԴ 63.3(5Հ)+72

ISBN 978-9939-9098-5-1

© ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՅ ԿՐԹԱԿԱՆ ԵՎ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ, 2018

Բովանդակություն

ԿԱԶՄՈՂԻ ԿՈՂՄԻՑ	6
ՄԿՐՏԻՉ ՄԿՐՏԻՉԵԱՆ	
ԲԱՅՄԱՆ ԽՕՍՔ	8
ԱՐԱՄ ՍԻՄՈՆՅԱՆ	
ՈՂՋՈՒՅՆԻ ԽՈՍՔ	12
ՔՆԱՐԻԿ ԱՐՐԱՀԱՄԵԱՆ	
ԿՐԹԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՀԱՐՑԱԴՐՈՒՄՆԵՐԸ ՀԱՅ ԳՐՈՂՆԵՐԻ 1918-1920 ԹԹ. ՆԱՄԱԿԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ	14
ՀԱՅԱՐՓԻ ԱՂԱԽԱՆՅԱՆ	
ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՄԱՍՆԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԿՅԱՆՔԻՆ	24
ՍՈՒՍԱՆՆԱ ՔՐԻԿՅԱՆ	
ԵՐԵՎԱՆԻ ԱՌԱՋԻՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ԹԱՏՐՈՆԻ ՀԻՄՆԱԴՐՄԱՆ ՆԱԽԱԴՐՅԱԼՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ	40
ԱԼԻՍԱ ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ	
ԴՊՐՈՅԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ	50

ԴԱՎԻԹ ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ

1918-1920 ԹԹ.

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԻՐԱԴԱՐՁՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԱՆԴՐԱԴԱՐՁԸ

ԺԱՄԱՆԱԿԻ ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ 57

ՍՈՒՐԷՆ ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ

ՊԵՏԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐԸ
ԶԱՐԵՀ ԽՐԱԽՈՒՆՈՒ

ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ԾԱԼՔԵՐՈՒՄ.

ԱՅԼԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՎԱԻԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ 72

ՆԱՐԻՆԵ ԴԻԼԲԱՐՅԱՆ

ԱԼՎԱՐԴ ԽԱԶԱՏՐՅԱՆ

ՆԻԿՈԼ ԱՂԲԱԼՅԱՆԻ

ԼԵԶՎԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԱՅԱՅՔՆԵՐԸ

«Ազգային կարծրացումի»

գաղափարաբանությունը 86

ԱՆԻ ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԹՈՒՄԱՆՅԱՆԻ

ԿՐԹԱՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԾՐԱԳՐԵՐԸ

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՆԱԽԱՇԵՄԻՆ 94

ՎԱՀԱԳՆ ԶԱՔԱՐՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՀԱՅԱՍՏԱՆՅԱՆ

ՀԵՌՈՒՍՏԱԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ

ԴԻՏԱԿԵՏՈՒՄ (1991-2018 ԹԹ.) 102

ԳԵՎՈՐԳ ԿԵՍՈՅԱՆ

ԱՇԽԱՐՀԻԿ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 110

ՀԱՅԿ ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՅԱՆ

ՀԵՐՈՍՆԵՐԻ ԹԱԳԱՎՈՐԱԿԱՆ ՆՇԱՆՆԵՐԻՑ՝
ՄԻՋԱՂԳԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՍՏԱՏՈՒՄ,
«ՍԱՄՆԱ ԾՌԵՐ» ԷՊՈՍԻ
ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ
ԳՐԱՌՎԱԾ ՊԱՏՈՒՄՆԵՐԸ 118

ՍՈՒՍԱՆՆԱ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿՐԹԱՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԵՎ ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԹՈՒՄԱՆՅԱՆԸ 132

ՄՈՒՇԵՂ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ

ՌԱԴԻՈՅԻ ՁԵՎԱՎՈՐՈՒՄԸ
ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ 148

ՀԱՅԿԱՆՈՒՇ ՂԱԶԱՐՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ
ԿԱԶՄԱՎՈՐՈՒՄԸ (1919թ.) 162

ՏԱԹԵՎԻԿ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՁԵՌԱԳՐԵՐԻ
ՀԱՎԱՔՉԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԸ
ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆԸ
ՆԱԽՈՐԴՈՂ ԵՎ ՀԱՋՈՐԴՈՂ ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ 170

ԷՂԻԿ ՄԻՆԱՍՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿՐԹԱԳԻՏԱԿԱՆ ԽՈՅԱՆՔԸ 180

ԳԱՅԱՆԵ ՄԿՐՏՉՅԱՆ

ՆԻԿՈԼ ԱՂԲԱԼՅԱՆԻ ԿՐԹԱՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ
ԳՈՐԾՈՒՆԵՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ 194

ՀԱՄՈ ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ
ԱՐՎԵՍՏԻ ԲՆԱԳԱՎԱՌԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ
ՊԵՏԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՈՐՈՇ ՀԱՐՅԵՐԻ ՇՈՒՐՋ
(1918-1920 ԹԹ.) 202

ԱՆՆԱ ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԿՈՍՏԱՆ ԶԱՐՅԱՆԻ
«ՆԱԿԸ ԼԵՌԱՆ ՎՐԱ» ՎԵՊՈՒՄ 212

ԳՈՒՐԳԵՆ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

ԿՐԹԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 232

ՌՈՒՔԻՆԱ ՓԻՐՈՒՄԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՆԿԱԽՈՒԹԻՒՆԸ ԿՈՐՅՐԱԾ,
ԲԱՅՅ ԱՆԿԱԽՈՒԹԵԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐԸ
ԲԱՐՁՐ ՊԱՀԱԾ 248

ՍՈՖՅԱ ՕՀԱՆՅԱՆ

ԴՈԿՏՈՐ ԵՐՎԱՆԴ ՖՐԱՆԳՅԱՆ՝
ՄՈՌԱՅՎԱԾ ՓԻԼԻՍՈՓԱՆ 264

Կազմեցին՝ Նարե Միքայելյանը
Մարի Մերտիսանեանը

Խմբագիր՝ Հայարփի Խաչատրյան

Անգլերեն
տեքստերի
խմբագիր՝ Անուշ Այունց

Էջադրումը
& ծնապորումը՝ Արտակ Բաղդասարյանի

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ
ՀԱՅ ԿՐԹԱԿԱՆ ԵՎ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ
HAMAZGAYIN
ARMENIAN EDUCATIONAL AND CULTURAL SOCIETY

www.hamazkayin.com

Չափսը՝ 60 X 841 / 16:
Ծավալը՝ 17,5 պայմ. տպ. մանուլ:
Թուղթը՝ օֆսեթ N° 1, 70 գր / մ²:

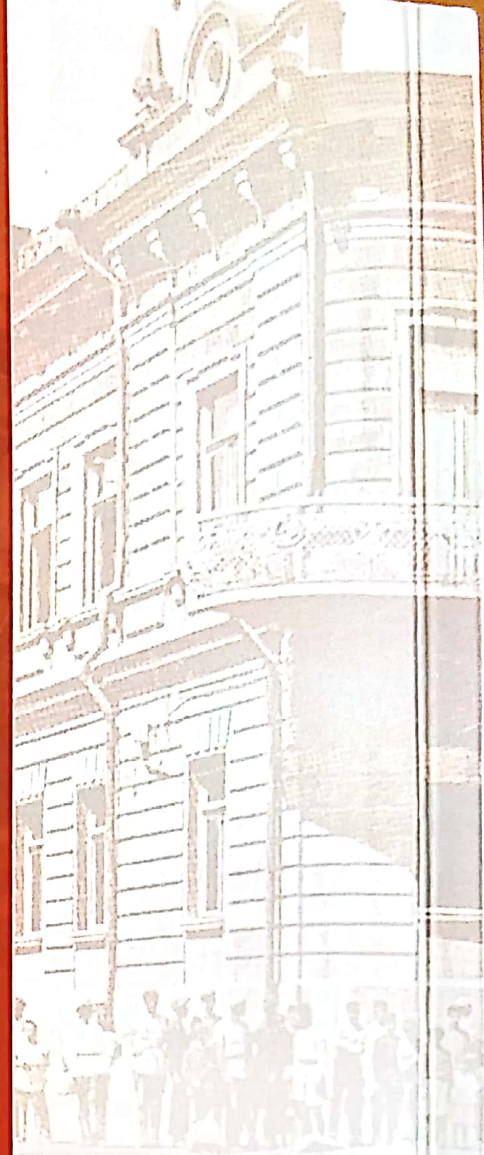
Տպագրված է
«Տիգրան Մեծ»
հրատարակչատան
տպարանում:
Երևան, Արշակունյաց 2:

Մշակոյթն է
որ կը կապէ մեզ իրարու:

Յենարան մըն է ան,
որուն կոթնած'
մենք պիտի կարենանք
համախմբել հայ զանգուածները
եւ պահել մեր ինքնություն
ազգայնականութիւնը:

Մեր անկախութիւնը
մենք կրնանք պահել,
գիտակցելով մեր մշակոյթին:

Նիկոլ Աղբալեան

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ
ՀԱՅ ԿՐԹԱԿԱՆ ԵՎ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ
ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ

HAMAZKAYIN
ARMENIAN EDUCATIONAL AND CULTURAL
SOCIETY

ISBN 978-9939-9098-5-1

9 789939 909851